

УДК 378.091

ОРГАНІЗАЦІЯ ПРАКТИК У ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ДО СОЦІАЛЬНОГО СУПРОВОДУ СІМЕЙ, В ЯКИХ ПЕРЕБУВАЮТЬ ДІТИ ПІД ОПІКОЮ

Водяна Ольга Володимирівна
м.Тернопіль

Практична підготовка майбутніх фахівців до соціального супроводу сімей є невід'ємною частиною їх професійної підготовки. Серед елементів практичної підготовки особливо важлива роль відводиться практиці (навчальній та виробничій). У статті розкрито окремі аспекти організації і проведення різних видів практик, спрямованих на підготовку студентів до роботи з сім'ями, що опинились в складних життєвих обставинах та оцінки їх результативності. Окреслено шляхи оптимізації означеного компонента професійної підготовки майбутніх соціальних працівників і педагогів та перспективи подальших досліджень.

Ключові слова: професійна підготовка, практична підготовка, практика, сім'я, соціальний супровід, соціальний працівник, соціальний педагог.

Життя сім'ї залежить від того суспільства, частиною якого вона є. Сім'я тісно пов'язана з усіма його підструктурами. Сучасний стан розвитку суспільства, вплив урбанізації та науково-технічного прогресу призвели до значних змін у функціонуванні сім'ї: поглиблення дезорганізації сімейного життя, посилення конфліктності у відносинах між членами сім'ї, зниження виховного потенціалу сім'ї, загострення багатьох проблем у сфері сімейно-

го виховання [7, с.12]. Низка вищезазначених проблем потребує своєчасного їх розв'язання.

Важливу роль у попередженні, зниженні гостроти та вирішенні проблем сім'ї відіграють фахівці – сімейні психологи, соціальні працівники та соціальні педагоги. Сучасний фахівець соціальної роботи повинен володіти необхідними знаннями, вміннями та практичними навичками із застосовуванням нестандартного, креативного підходу до вирішення фахових завдань у процесі міжособистісної взаємодії з сім'ями, в яких перебувають діти під опікою, а також готовий до виконання ролі захисника прав та інтересів клієнта, організатора, консультанта, адміністратора, посередника, експерта з питань соціальної політики і практики тощо [3, с.15-16].

Професійна підготовка майбутніх фахівців соціальної сфери є важливим процесом, а також результатом оволодіння цінностями соціальної діяльності, формуванням важливих особистісних якостей, які в майбутньому стануть основою підготовки соціального працівника до практичної діяльності. Фахівці з соціальної та соціально-педагогічної роботи повинні володіти всіма необхідними формами та методами соціального супроводу сімей, які опиняться у складних життєвих обставинах, оскільки це передбачається професійними вимогами до їхніх посад [1, с.7].

Слід зазначити, що професійна підготовка майбутніх соціальних працівників та соціальних педагогів неодноразово ставала предметом дослідження вітчизняних та зарубіжних науковців. Проблеми професійної підготовки майбутніх соціальних працівників знайшли відображення у працях З.Артеменко, В.Бочарової, Ю.Галагузової, І.Зверевої, І.Зимньої, А.Капської, О.Карпенко, І.Козубовської, І.Липського, І.Миговича, В.Нікітіна, Н.Платонової, В.Поліщук та ін. Теоретичні засади професійної соціальної та соціально-педагогічної роботи детально розглянуто в роботах В.Бочарової; проблеми формування та розвитку особистості соціального працівника як професіонала проаналізовані Н.Шмельовою; фундаментальні підходи до визначення професіоналізму в соціальній роботі визначені Є.Холостовою. Зарубіжний досвід визначення професіоналізму вивчали Н. Гайдук, О. Загайко, І. Козубовська, А. Кулікова, Г. Лещук, О. Ольхович, О. Пічкар, Н. Собчак, В. Тименко. Технології соціальної та соціально-педагогічної роботи з сім'ями, які виховують дітей-сиріт, висвітлені у працях І. Зверевої, А. Капської, І. Трубавіної. Виявлено, що спільною ідеєю більшості наукових пошуків є дослідження процесів професіогенезу майбутніх соціальних працівників і педагогів. Незважаючи на значну кількість наукових досліджень з проблем професійної підготовки фахівців у вищих навчальних закладах, організація і вдосконалення підготовки майбутнього фахівця до здійснення соціального супроводу сімей, потребує подальшого аналізу з позицій сучасного бачення спеціаліста. Ґрунтовного дослідження потребують також новітні технології практичної підготовки висококваліфікованого фахівця.

Метою нашої статті є висвітлення особливостей організації практик у ході професійної підготовки майбутніх соціальних працівників і соціальних педагогів до здійснення соціального супроводу сімей.

Соціальний супровід сімей – це вид соціальної роботи, спрямованої на здійснення соціальних опіки, допомоги та патронажу соціально незахищених категорій сімей з метою подолання їхніх життєвих труднощів, збереження, підвищення їхнього соціального статусу [8, с.27]. Особливу групу сімей, які потребують соціального супроводу становлять сім'ї, де перебувають діти під опікою.

Соціальний супровід сімей, в яких перебувають діти під опікою, реалізується в таких формах, як: соціальна допомога, соціальна підтримка та представництво. Соціальна допомога передбачає систему екстрених та поточних послуг, які пропонуються сім'ям з метою подолання життєвих труднощів, адаптації їх до мікросередовища та суспільства. Соціальна підтримка включає систему заходів із надання допомоги в налагодженні соціальної взаємодії, у подоланні кризових ситуацій в сім'ях. Представництво являє собою ініціювання в органах державної влади питань про забезпечення прав дітей та їх опікунів. Вагомою складовою соціального супроводу сімей, в яких перебувають діти під опікою є соціальне інспектування, спрямоване на здійснення аналізу, експертизи, нагляду та контролю за умовами життєдіяльності сімей, дітей з метою забезпечення їх прав і свобод, задоволення інтересів та потреб [7; 8].

Цілком очевидно, що здійснювати якісний соціальний супровід сімей, в яких перебувають діти під опікою може лише фахівець, який володіє усіма необхідними для цього знаннями, вміннями та навичками.

До основних знань, необхідних соціальному працівникові у ході соціального супроводу означеної категорії сімей відносимо знання про: розвиток людини та її поведінку; психологію надання та отримання допомоги; способи комунікації; психологію міжособистісних відносин; соціальні служби, їх структуру, організацію, методи роботи; себе як особистість і власні характеристики [3, с.13-14].

До основних професійних умінь та навичок майбутнього соціального працівника відносимо: навички спілкування, ведення професійних записів; самоуправління, оцінки та планування; вміння поєднувати теорію та практику; навички представлення інтересів клієнта; вміння вислуховування; навички збору інформації; вміння налагодження та підтримки професійних відносин; спрямування зусиль клієнтів на самостійне вирішення проблем; творче розв'язання проблем клієнта; визначення моменту при-

зупинення супроводу; дослідження та інтерпретація результатів; посередництво [3, с.16].

Професійна підготовка майбутнього соціального працівника, педагога до роботи з сім'ями, в яких є діти під опікою, включає два основні компоненти: теоретичну підготовку майбутнього фахівця, яка передбачає формування у нього системи знань про проблеми означеної категорії дітей та способи їх вирішення, а також практичну підготовку, яка передбачає вироблення практичних умінь і навичок соціальної та соціально-педагогічної роботи з означеною категорією дітей у ході навчальних та виробничих практик, а також у процесі волонтерської діяльності [4, с.97].

Виходячи із перелічених вище специфіки соціального супроводу сімей, в яких перебувають діти під опікою, необхідних знань, умінь і навичок для його ефективного здійснення вважаємо, що професійна підготовка майбутнього соціального працівника повинна спрямовуватись на виконання завдань, передбачених змістом процесу соціального супроводу сім'ї. Теоретичну складову професійної підготовки соціального працівника до соціального супроводу сімей, в яких перебувають діти під опікою становлять навчальні дисципліни: Система служб соціальної роботи, Соціальна педагогіка, Соціальний супровід сім'ї, Соціальні основи шлюбу та сім'ї, Соціальний захист дитинства, Соціальні опіка та піклування, Соціальна терапія, Соціальне консультивання, Соціальна конфліктологія, Технології соціально-педагогічної діяльності тощо. Практичну – система навчальних та виробничих практик на базі відповідних соціальних служб.

Відповідно до "Державного стандарту освіти в Україні" практика є обов'язковим компонентом освітньо-професійної підготовки студентів навчальних закладів усіх рівнів акредитації, будь-якої форми власності. Метою практики є оволодіння майбутніми соціальними працівниками і педагогами сучасними формами, методами професійної діяльності, основними засадами її організації, формування професійних умінь і навичок, виховання потреби систематичного фахового вдосконалення [2, с.53].

Перелік видів практик, їх форми, тривалість і терміни проведення визначаються навчальними планами підготовки соціальних працівників і соціальних педагогів. Протягом усього навчання практична підготовка майбутнього фахівця здійснюється безперервно, послідовно та систематично.

Зміст практик відображено у відповідних програмах та інших методичних документах, які розробляються вищим закладом освіти (наскрізних програмах практик, що повинні відповідати нормативним документам Міністерства освіти і науки України, навчальному плану, освітньо-професійній програмі спеціальності, кваліфікаційній характеристиці фахівця, вимогам замовників та робочих програмах, які містять конкретні прикладні завдання практик, план їхнього проведення, рекомендації щодо перевірки рівня знань, умінь, навичок, яких студенти мають досягти) [5, с.61].

Наскрізна програма практики – це основний навчально-методичний документ, що регламентує мету, зміст і послідовність проведення практик, підведення їх підсумків і містить рекомендації щодо видів, форм і методів контролю якості підготовки, які студенти повинні отримувати під час проходження кожного виду практики за кожним освітньо-кваліфікаційним рівнем [1, с.19]. Зміст наскрізної програми включає програми всіх етапів практичного навчання (навчальні та виробничі практики).

Як правило, робоча програма практики містить її опис; мету та завдання (теоретичні, практичні) практики; перелік знань та умінь студента-практиканта; власне програму практики; опис структури практики з назвами змістових модулів, тем, кількістю годин, виділених для їх опрацювання; детальні описи самостійної і індивідуальної роботи студента-практиканта, де відображено мету, завдання, зміст, основні вимоги та систему оцінювання означених видів діяльності; форми і методи практичної діяльності та її контролю; методичне забезпечення практики; перелік документів, які повинен оформити студент-практикант; рекомендована література та інші інформаційні ресурси [6].

Практика студентів проводиться на базах, які визначаються вищим закладом освіти та замовниками на підготовку фахівців. Як правило, це обласні, районні та міські центри соціальних

служб для сім'ї, дітей та молоді. Позитивно, що студенти можуть самостійно з дозволу відповідних кафедр підбирати для себе місце проходження практики.

Організацію практичної підготовки регламентують "Положення про проведення практики студентів вищих навчальних закладів України", затверджене наказом Міністерств освіти України від 8 квітня 1993 р. № 93 (п. 3.11.2.), "Положення про організацію навчального процесу у вищих навчальних закладах", затверджене наказом Міносвіти від 02.06.93 № 161 із змінами, внесеними згідно з наказом Міносвіти від 20.12.94 № 351, рішення та розпорядження керівництва вищого навчального закладу [6].

Встановлено, що основними видами практики, спрямованої на здійснення у майбутньому соціальними працівниками і соціальними педагогами соціального супроводу сімей є:

- ознайомча практика, яка призначена для первинного ознайомлення студентів з різними видами соціальної роботи та соціально-педагогічної діяльності, закріплення та поглиблення знань, отриманих під час вивчення курсу "Система служб соціальної роботи", формування професійних ціннісних орієнтацій у майбутніх фахівців та покращення професійного відбору в цілому [2, с.59];
- навчальні (корекційна та реабілітаційна) практики призначені для отримання первинних професійних умінь та навичок; ознайомлення студентів зі специфікою соціального супроводу сімей; дослідження форм і методів соціального супроводу сімей різного типу та способів їх актуалізації; виявлення шляхів інтеграції можливостей державних, громадських і релігійних організацій щодо підвищення ефективності процесу соціального супроводу сім'ї. Головними завданнями цих практик є формування у майбутніх соціальних працівників і соціальних педагогів: розуміння необхідності соціального супроводу сімей відповідно до сучасних соціальних та педагогічних запитів суспільства; знань про особливості життєдіяльності сімей різних типів, законодавства України про соціальний супровід сімей, вітчизняного та зарубіжного досвіду означеного виду соціальної роботи. Основним результатом означених практик є перехід майбутнього фахівця в позицію суб'єкта, який прагне зрозуміти й обґрунтувати всі можливості своєї професійної самореалізації, висловлює мотиваційно-психологічну готовність до саморозвитку, що є умовою переходу до наступного етапу практичної підготовки [1; 4; 5];
- виробничі (соціально-педагогічна та переддипломна), які

призначені для поглиблення та закріплення теоретичних знань, отриманих студентами в процесі вивчення таких теоретичних дисциплін, як "Соціальна педагогіка", "Соціальний супровід сім'ї", "Технології соціально-педагогічної діяльності" та ін., формування практичних навичок, ознайомлення безпосередньо в службі (установі, організації) з виробничим процесом, відпрацювання вмінь і навичок з професії, а також збір матеріалу для виконання курсових, дипломних і магістерських робіт.

Вважаємо, що з метою покращення умов проведення практики та поліпшення підготовки студентів вищих навчальних закладів до здійснення соціального супроводу сімей, в яких перебувають діти під опікою, необхідно: максимально наблизити навчальні плани та робочі навчальні програми вищих навчальних закладів до вимог майбутнього місця роботи студента; розробити та запровадити систему ранньої адаптації випускників на первинних посадах; забезпечити проведення практики у тих центрах, соціальних службах, установах і організаціях, де застосовуються сучасні технології, є сучасна техніка, обладнання та устаткування; сприяти співпраці між викладачами-керівниками практики від кафедри та керівниками практики від бази практики щодо підготовки посібників, методичних рекомендацій, проводити науково-дослідну роботу та впроваджувати новітні технології в рамках курсових, дипломних і магістерських робіт; залучати фахівців-практиків, керівників різних рівнів до викладання окремих дисциплін, спецкурсів, участі у фахових конференціях, круглих столах [2; 3; 5; 6].

Таким чином, вирішення проблеми організації ефективного соціального супроводу сімей, в яких перебувають діти під опікою та отримання по його завершенні позитивних результатів можливе за умови якісної професійної підготовки майбутнього фахівця, який володіє ґрунтовними знаннями, має розвинені здібності, досконалі професійні уміння, мислення, самосвідомість, володіє навичками самовдосконалення, що забезпечується, в тому числі, належно організованою та дієвою системою практик.

Дана стаття не висвітлює всі аспекти проблеми організації практик майбутніх соціальних працівників і соціальних педагогів та засвідчує необхідність її подальшої розробки за такими перспективними напрямками: здійснення ґрунтовного аналізу зарубіжного досвіду практичної підготовки майбутніх фахівців, дослідження прогресивних технологій організації навчальних і виробничих практик, а також вивчення реальних можливостей розширення спектру баз для їх проведення.

Література та джерела

1. Вайнола Р.Х. Педагогічні засади особистісного розвитку майбутнього соціального педагога в процесі професійної підготовки: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04 / Вайнола Ренате Хейкіівна; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – К., 2009. – 548 арк.: рис., табл.
2. Власюк О.П. До проблеми професійної підготовки студентів вищих навчальних закладів / О.П.Власюк // Збірник наукових праць Бердянського державного педагогічного університету (Серія: Педагогічні науки). – 2011. – №1. – 356 с.
3. Капська А.Й. Деякі аспекти професійної підготовки соціальних педагогів і соціальних працівників / А.Й.Капська // Вісник Глухівського національного педагогічного університету ім. О.Довженка. Серія: Педагогічні науки. – 2010. – №15. – С.12-16
4. Карпенко О.Г. Професійна підготовка майбутніх соціальних працівників в умовах університетської освіти: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04 / Карпенко Олена Георгіївна; Національний педагогічний ун-т ім. М.П.Драгоманова. – К., 2008. – 546 арк.
5. Луговая О.М. Педагогические условия формирования профессиональной готовности специалистов по социальной работе с военнослужащими и членами их семей: на материалах Ставропольского края: дис. ... кандидата пед. наук: 13.00.08 / Луговая Ольга Михайловна. – М.: РГБ, 2005. – 180 с.
6. Рибалка В. В. Особистісний підхід як психолого-педагогічний принцип організації профільної та професійної підготовки учнівської молоді / Рибалка В. В. // Психологія особистісно орієнтованої професійної підготовки учнівської молоді: науково-методичний посібник. – Київ-Тернопіль: Підручники і посібники, 2002. – С. 80–90.
7. Соціальний супровід сімей, які опинилися в складних життєвих обставинах: Методичний посібник / І.Д.Зверева та ін. – К.: Держсоцслужба, 2006. – 104 с.
8. Соціально-педагогічна робота з проблемними сім'ями: посібник / А. Й.Капська, Н.С.Олексюк, С.М.Калаур, З.З.Фалинська – Тернопіль: Астон, 2010. – 304 с.

Практическая подготовка будущих специалистов к социальному сопровождению семей является неотъемлемой частью их профессиональной подготовки. Среди элементов практической подготовки особенно важная роль отводится практике (учебной и производственной). В статье раскрыты отдельные аспекты организации и проведения различных видов практик, направленных на подготовку студентов к работе с семьями, которые оказались в сложных жизненных обстоятельствах и оценки их результативности. Определены пути оптимизации определенного компонента профессиональной подготовки будущих социальных работников и педагогов и перспективы дальнейших исследований.

Ключевые слова: профессиональная подготовка, практическая подготовка, практика, семья, социальное сопровождение, социальный работник, социальный педагог.

The practical training of future specialists in family social support is an integral part of their training. Among the elements of practical training the role of practice (academic and industrial) is particularly important. The article deals with some aspects of organizing and conducting various types of practices aimed at preparing students to work with families that find themselves in difficult circumstances and assess their

effectiveness. The ways of optimization appointed component of professional training of social workers and teachers and recommendations for further research.

Key words: professional training, practical training, practice, family, social support, social worker, social pedagogue.